P. Middelkoop

Nai Tirans en Nai Basis in kosmische huwelijksrelatie met de krokodil

In: Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde 127 (1971), no: 4, Leiden, 434-451

This PDF-file was downloaded from <http://www.kitlv-journals.nl>

NAI TIRANS EN NAI BASIS IN KOSMISCHE HUWELIJKSRELATIE MET DE KROKODIL

Inleiding.

De aan het slot van dit artikel in de Appendix opgenomen tekst werd door mij op 12 april 1941 opgetekend in Oe Nisu, gelegen in het grensgebied tussen de Amarasisch Timorees sprekers en de rest van de Helo's, die achtergebleven waren in het gebied ten oosten van Kupang, nadat het grootste deel van hen tengevolge van het optreden van de Portugezen uitgeweken was naar Semau (zie daarvoor Middelkoop 1968, p. 97; en Middelkoop 1952, p. 262/3).

Het Timorese origineel draagt een geheel eigen karakter, omdat het in taal en stijl kenmerken draagt van het Ro'is, een nogal afwijkend dialect, waarover ik in *Amarasische Teksten* enkele opmerkingen maakte (Middelkoop 1939, p. 6/7). De inhoud van deze tekst vertoont dan ook duidelijk verwantschap met tekst F gepubliceerd in „Headhunting in Timor and its historical implications” (Middelkoop 1963, p. 399/400), welke door mij werd opgenomen te Ruasnain in november 1938. Echter is het Timorees in deze tekst beïnvloed door het in het Kupangse gesproken Timorees, zodat de informant, die zelf de naam van Marcus Amtiran draagt, die uitspraak als Tilan. De naam Amtiran bestaat nl. uit twee woorden: Ama = vader, en Tiran. Onder invloed van de Portugese machthebbers werd het oorspronkelijke Nai Tiran gewijzigd in Amtiran,¹ omdat de Portugese koloniale machthebber de positie van *Nai* innam en alle Nai's als topfiguren in de Timorese adat-structuur terugdrong naar de lagere plaats van *Ama*, een titel die de wetgevende macht der oudsten aanduidde tegenover de titel *Nai* toekomende aan

¹ De naam Tiran wordt op drieërlei manier uitgesproken, nl.: Nai Tiran, Nai Tilan en Amtiram. De beide eerste uitspraken berusten op een vermenging van Amarasische *r* sprekers met anderen, de *l* sprekers.

De uitspraak Amtiram berust op de boven uiteengezette verschuiving in de adat-structuur, waarbij de Portugezen de top-plaats van *Nai* innamen en Nai Tiran werd teruggedrongen naar de plaats van *Ama*, in de zin van uitvoerende macht. De slot *n* van Tiran onderging medeklinker assimilatie met de slot *m* van Am en zo ontstond de uitspraak Amtiram.

de heersers als uitvoerende macht (Middelkoop 1960, p. 20). Hetzelfde geldt van *Teun Rane* en *Bu Rane* naast *Teun Lane* en *Bulane* of *Bulain*:

De Ikan Foti (Dansvis) legende.

Ongeveer halverwege de autoweg van Kupang naar Baun, de residentie van de radja van Amarasi, ligt een vrij steile, oeroude vulkanische bergtop, *Ikan Foti* geheten, die nog in de vijftiger jaren berucht was om de verzakkingen, welke zich daar ieder jaar in de regentijd voordeden, zodat er steeds wegomleggingen noodzakelijk waren.

De naam *Ikan Foti* is het kernwoord in een legende, waarin verteld wordt, dat er langs de kustlijn die Amarasi met het eiland Rote verbond, een Dansvis aan het spelen was. (De verbaalstam *foti* is aanduiding van een individuele dans die met voetstappen wordt uitgevoerd.) In deze tekst wordt verhaald hoe dit dansen van de Dansvis de landverbinding tussen Amarasi en Rote in de diepte deed verzinken en de berg *Ikan Foti* uit zee deed oprijzen. De springvloed die daarmee gepaard ging overstroomde de gehele kust van het huidige Amarasische gebied. De tekst vermeldt dat zelfs Batuna, gelegen op een hoge bergtop tussen Baun en Oe Kabiti, de hoogste in die streek, onder water kwam te staan, terwijl in Batuna wordt verhaald dat de naam *Batuna*, d.w.z. „hooggelegen” of „een top hebbend”, zijn ontstaan te danken zou hebben aan het feit, dat alleen deze berg boven de vloed bleef uitsteken.

Het verdient vermelding dat het geologisch onderzoek van Prof. Brouwer, uitgevoerd samen met een aantal studenten in 1937, aan het licht heeft gebracht, dat inderdaad in het prehistorische tijdvak de kust van het eiland Rote met die van Amarasi door een landrug verbonden is geweest (Brouwer 1940).

De term Liuknai.

Opvallend is in deze tekst de vorm *Liuknai*. In het overige Timorese spraakgebied overheerst de titel *Nai Mnuke*, „vorstzoon”. De vorm *liuk* is een voorbeeld van de in het Timorees veel voorkomende omkering van de laatste lettergreep van uit twee lettergrepen bestaande stamwoorden, zodat *liuk* identiek is met *liku*.²

De term *Nai* in *Liuknai* komt op Rote o.a. voor in de plaatsnaam

² Voor *liku*, zie Middelkoop 1963, p. 37, waar dit woord besproken is mede in verband met een in Belu en het aangrenzende gebied van Nunkolo voorkomende speciale slangendans, *likurai* genaamd.

Rai Nggo'u, „Grote Vorst”, in Amarasi Nai Ko'u; immers *rai* is synoniem met *nai*. Het is van gelijke betekenis als *lai* in het Tettum, dat weer verwant is aan het Indonesische *laki*.

Het is overigens nog van belang er de aandacht op te vestigen dat *Liuknai* in het verband van deze tekst blijkbaar niet wijst in de richting van *Liuksain*, „python”, maar in die van de *krokodil*. De laatste wordt in het Timorese spraakgebruik steeds aangeduid met *uis oe*, d.w.z. heer van het water, terwijl de python steeds *uis meto*, d.w.z. heer van het droge heet.

Het verbondspatroon met de krokodil.

Er zijn op Timor twee soorten krokodillen. De ene, de kleinste, is lichtrood gekleurd en zeer gevreesd vanwege zijn agressiviteit. Hij wordt de *drievingerige krokodil* genoemd vanwege het feit dat hij slechts drie vingers aan zijn voeten heeft. De andere heet *krokodil met vijf vingers*, en hiervan is in deze tekst sprake. Hij is groenachtig, en schijnt veel groter te worden dan die met drie vingers. Het is de krokodil met vijf vingers die in vele groepen op Timor als totem-voorouder fungeert en wordt aangeroepen, zoals o.a. blijkt uit de aanroeping, waarvan de zegsman, mijn oude vriend Sfo Sfunit, oorspronkelijk thuis hoort in het gebied van Noiltoko.³

In het kosmische wereldbeeld van de Timorezen reikt de zee bij de gezichtseinder aan de hemel, en behoort de „Heer van het water” bij de hemelse sfeer. Met het oog daarop verdient de uitdrukking *bian naboni neo besimnasi klul nima* (Appendix, p. 444) nadere uitleg. De letterlijke vertaling luidt: „Sommigen bleven hangen aan de vijfvingerige krokodil”; dit is bedoeld in de zin van de Nederlandse zegswijze: „die man is aan die vrouw blijven hangen”, d.w.z. hij is met haar getrouwd zonder dat werkelijk van plan te zijn geweest. Het is echter zeer waarschijnlijk dat we hier te doen hebben met een elliptische uitdrukking. Er bestaat n.l. een staand gezegde *naboni jefan*, aanduidend een offergelofte, afgelegd bij het sterven van een vader of een moeder, waarin vastgelegd wordt het aantal offerdieren dat ter herdenking van de overledene zal worden geslacht. Daarnaast heeft het ook de algemene betekenis van ‘een offergelofte afleggen’.

Het is dus waarschijnlijk dat met de bovengenoemde elliptische

³ Zie Middelkoop 1960, p. 24/25. De aanroeping daar vermeld luidt: „Crocodile! Water of the moon, water of the sun,/ he gives being straight (i.e., well-being),/ gives coolness, coldness,/ a lithe body, a good body, we say:/ The Divine Lord of the water.”

zegswijze gedoeld wordt op een offer-gelofte-verbond dat tussen de krokodil en de Tilans bestaat. Het heeft zin om hier te vermelden dat men, wanneer men een lijk van een krokodil vindt, het begraaft en niet alleen klaagzangen zingt, maar ook een dodenritueel houdt, zoals men pleegt te doen bij menselijke sterfgevallen (uitvoerig materiaal hierover in Middelkoop 1949, p. 55/56).

Het hoofd van de oer-voorvader, bron der voedselgewassen.

Illustratief in deze tekst is dat de oer-voorvader zijn kinderen opdraagt zijn hoofd af te hakken en daaraan een gecamoufleerde belofte verbindt, die gestalte krijgt in het te voorschijn komen van voedselgewassen. Men noemt op Timor de eerstelingen van de oogst *pena nakan*, het hoofd van de maïs, en *ane nakan*, het hoofd van de rijst (vgl. Middelkoop 1960, p. 25). Het wijkt duidelijk af van de overlevering bij de Sonba'i-groepen waarin een Sonba'i-dochter geofferd wordt en in dit mythologisch gegeven de bron genoemd wordt van het ontstaan der voedselgewassen.

Hau fo'o naast le'u fenu als Timorese medicijn tijdens zwangerschap en baring.

In mijn dissertatie (Middelkoop 1960, p. 26, sub 2) staat vermeld de zgn. *le'u fenu* (*fenu*, Indonesisch *kemiri*; Aleuritisch *Moluccana* Willd.) als algemeen door de Timorezen aangewende medicijn bij zwangerschap en baring.

Nu zijn er in deze tekst twee opvallende trekken, die afwijken van de algemeen gebruikelijke zwangerschaps- en baarmagie, en die ik nergens elders op Timor heb ontmoet, nl.:

1) Wanneer Ba Finit en zijn vrouw op Rote gearriveerd zijn, observeren zij de bevolking en ontdekken dat zwangere vrouwen worden opengesneden.

In koppensnellersverhalen op Timor is soms sprake van het feit dat zwangere vrouwen worden opengesneden. Dit schijnt een pendant te zijn van het snellen van koppen van mannen.

2) De vrouw van Ba Finit heeft in deze situatie een reddende functie. Zij gaat er op uit en plukt niet alleen *kemiri* en klapper, die over heel Timor gebruikt worden bij bevallingen, maar ook de zaden van de *hau fo'o* (Moringa oleifera Lamk.), die vette olie bevatten.

Het is in deze tekst de eerste en enige keer dat ik de zaden van deze *hau fo'o* hoorde noemen ter bevordering van een vlotte baring.

Het is verhelderend de betekenis der beide woordstammen nl. *fenu* en *fo'o* toe te lichten. *Fenu* betekent: aftrekken, b.v. *amfenu main kaleni* „trek de ring van je vinger”, en van iets dat losgeschoten is zegt men: *natfenu. Fo'*, verkorte vorm van *fo'o*, komt in zinsverband b.v. als volgt voor: *fo' man kau koitke*, „krab mij eens stevig op mijn rug”. En in de legende over het ontstaan van de namen der vooraanstaande hoofdengeslachten op Timor wordt van Nai Fo'an gezegd, dat hij degene was die een zwaar rotsblok met een hefboom kon oplichten en omkantelen.

Het blijft overigens de vraag of in het verre verleden Nai Fo'an niet in een totem-relatie stond tot de boom *hau fo'o* zoals b.v. de *Meko's* in totem-relatie staan tot de *meko muti* (*Breynia cernua* Muell.) en de *meko metan* (*Glochidion*). De *meko metan* wordt ook *meko feto* en de *meko muti* ook *meko mone* genoemd (cf. Middelkoop 1949, p. 236, nt. 2).

Het incest-motief.

Het incest-motief op Timor heeft verschillende aspecten, die hier vermeld dienen te worden, nl.:

1) Wanneer een hond tussen een bord en de persoon die daar aan zit te eten doorloopt, zegt men *asu nasna'o*, hetgeen letterlijk betekent: „de hond bedrijft bloedschande”. Het houdt in dat de magische relatie tussen eten en eter verbroken wordt; de hond brengt een scheiding teweeg. Deze term heeft dan een kosmisch aspect.

2) In „Een studie van het Timoreesche Doodenritueel” (Middelkoop 1949, p. 61) komt een aanwijzing betreffende het Timorese cultuurpatroon van de bloedschandeconceptie voor onder het hoofd: *Tutu panu*, d.w.z. het stukslaan van de halve klapperdop (Ind. *tempurung*) en het ten grave dragen van het lijk. De passage aldaar luidt als volgt:

„In de linkerhand neemt hij (d.w.z. de *atoni amaf*) nu de *panoe*, welke dagelijks door de overledene zelf gebruikt werd om zout en spaansche peper in te doen bij het eten. In de andere hand houdt hij een steen. Terwijl nu het hoofd (van het lijk) reeds buiten de deur geduwd wordt, slaat de *atoni amaf* met één slag de *panoe* stuk. Gelukt dat niet bij den eersten slag dan zegt men: *es nasnau* (synoniem *nasna'o*) „er is iemand tusschen ons doorgestaan” (ook: „iemand bedreef bloedschande”) hetgeen als een teken beschouwd wordt, dat spoedig weer iemand zal sterven.”

3) Anders genuanceerd is dit kosmische aspect ook herkenbaar aan de nood-*pantoens* van Nai Djabi (Middelkoop 1960, p. 80), nl.:

I. <i>Umu hom kaé, koa noin,
hom setul</i>	O wood-pigeon, you are cooing,
you call teaching, you bring "hot"
disaster;
<i>Setul asna'o, usaitan Mun
Baun</i>	Separating "hot" disaster, I leave
Mun Baun.
<i>Ai tebes usaitan afu nanail
nane</i>	Woe, sure, I leave a great land.
II. <i>Umu ankaè fe fai tèmè;</i>	The wood-pigeon is cooing, it is
still midnight;
<i>Sek bi sna'o, usaitan Mun
Baun.</i>	Fate's compulsion in separating, I
depart from Mun Baun.
III. <i>Umu ankaè, saè noni han
tu'as</i>	The wood-pigeon is cooing, it climbs
(the level of) teaching, a voice of
home-sickness
<i>Setul asna'o, usaitan Mun
Baun.</i>	The separating "hot" disaster, I
leave Mun Baun.

Het woord *separating* in bovengenoemde aanhaling is een weergave van de functie van *asna'o*, dat ook hier telkens wijst op het incest-patroon, in dit geval de scheiding die teweeg gebracht wordt door het in contact komen met het noodlot van het kwaad en door Nai Djabi wordt ervaren als een kosmisch verbreken van de band die hem aan zijn grond bindt. Hij karakteriseert dat gebeuren als een vorm van noodlottige bloedschande.

4) In concreto doet het incest-patroon zich voor in de familie-geschiedenis der Sonba'i in Kauniki, waar Tua Menu Sonba'i geslachtsgemeenschap had met de vrouw van zijn broer tijdens diens afwezigheid, waarna hij met haar de vlucht nam naar Oematan en zich in diens gebied verborg in de grot van Nauwin en Fatu Mnutu, de boomholte van Nauwin en Fatu Mnutu (*Fatu bola Nauwin ma Fatu Mnutu, hau bola Nauwin ma Fatu Mnutu*).

Het concrete bloedschande-motief in Belu behandelde ik in mijn proefschrift (Middelkoop 1960, p. 56/58).

De kern in deze verschillende aspecten is m.i. te vinden in het geloof dat er een mythische kosmische relatie doorbroken wordt.

Een geheel eigen aspect heeft dit incest-patroon in de aanroeping der beide voorouders, broer en zuster, in deze tekst „Prinses der

bloedschande" en „Prins der bloedschande". Mij is geen ander voorbeeld van Timor bekend, waarin het bloedschande-patroon als religieus gegeven zich aldus voordoet.

De vredesluiting door tussenkomst der Helo's.

Dat in deze tekst vermeld wordt, dat de vredesluiting tussen het Kupangse en het Amarasische gebied tot stand kwam en ook de grens door de Helo's werd vastgesteld bij de Huiveringwekkende Lontar,⁴ zodat Nai Lasi en Nai Besi daar vrede sloten, veronderstelt een situatie, waarin de Helo's nog niet waren uitgeweken naar Semau.

Het huwelijk tussen een maagd en een krokodil.

Voor ons onderwerp is van bijzonder belang de passage in de dissertatie van Schulte Nordholt (Schulte Nordholt 1966, p. 156/157) die hierover handelt en die wij *in extenso* geven:

„Een bijzonderheid van de vorst van Kupang is zijn verbondenheid met de krokodil. Veth in zijn artikel over Timor, een compilatie zonder bronvermelding, vertelt, dat er bij de kroning van de vorst van Kupang een maagd moest worden geofferd aan de krokodil. Hij moet dit ontleend hebben aan Van Hogendorp's artikel uit 1785. Deze schrijft over het *Klaiba*-feest bij de ambtsaanvaarding van de koning van Kupang, waarbij een maagd aan de krokodillen werd geofferd. Zij huwde dan met de krokodil.

Van Hogendorp's verhaal is inderdaad juist, want een ingenieur die zeven jaar op Timor heeft gewerkt, schrijft:

„J'en ai été témoin l'année 1773 comme ils ont une grave superstition envers le crocodile. S'imaginant en être issus, ils lui font souvent offrande en le faisant venir sur le bord de la mer en lui donnant quelques morceaux de chair. Ces animaux habitués à un certain cri et surs de trouver de la proie se rendent (où) on les appelle; le Roi et ses sujets se distinguent particulièrement de trois en trois règnes à l'avènement des petits fils sur le trône. Ils s'assemblent en grand nombre dans un endroit consacré pour cette cérémonie et qu'ils nomment *Koyba*, sur le bord de la mer. La victime qui doit servir d'offrande est une jeune fille encore vierge qu'ils habillent le plus proprement qu'ils peuvent en l'ornant de fleurs. Ils lient cette malheureuse sur le bord de la mer et appellent le crocodile qui l'emporte comme ils le croient pour en faire sa femme. Ils m'ont assuré que cet animal sait

⁴ Van deze Huiveringwekkende Lontar is ook sprake in „Migrations of Timorese Groups and the Question of the Kase Metan or Overseas Black Foreigners" (Middelkoop 1968, p. 115), daar vermeld tezamen met de Nisa (Indon.: *kelumpang*; *Sterculia Foetida* L.).

bien distinguer si elle est pucelle ou non, et qu'il est arrivé qu'en ayant offert une qui ne l'était pas, le crocodile la rapporta sur le bord de la mer saine et sauve. Le croira qui voudra; ils joignent encore à cette victime un cochon qui doit avoir le poil rouge, sans oublier de présenter au crocodile du ris, des cocos et du betel auxquels ils ne touchent pas. Je me suis informé de la raison de cette barbare coutume du roi même de Coupang. Il n'a su m'en donner d'autre que celle de l'ancienne coutume, peut être que la honte le retint de m'en dire la véritable car ils firent en 1773 cette cérémonie à l'insu de M. l'opperhoofd qui en ayant été informé quelques jours après, en punit le Roy et son premier ministre en le condamnant à une amende au profit de la Compagnie."

Dit ooggetuigeverslag werpt licht op de herkomst van het vorstengeslacht Nai Besi en de Timorese tekst in het *Obet-Koinano* (waarover in een volgend artikel).

De herkomst van het vorstengeslacht Nai Besi en de betekenis van de termen Klaiba en Koiba genoemd in het hieraan voorafgaande citaat.

Ter verduidelijking van de achtergrond van wat ons in boven aangehaald citaat wordt afgeschilderd, dient de aandacht te worden gevestigd op het feit, dat de naam van het vorstenhuis Nai Besi verwant is aan de naam van de krokodil, nl. *besinnasi*, veelal afgekort tot *besi*.

Het is opmerkelijk, dat in de hier besproken tekst (Appendix, p. 444, rgl. 23-28) de naam van de Prins der bloedschande *Nai Besi* luidt, nl. de naam van het vorstengeslacht van Kupang. Hier speelt doorheen de interrelatie die bestaat tussen Nai Besi, de vorst van Kupang, en Nai Besi, de krokodil, die in de tekst wordt aangeduid met het tabuwisselwoord *Ika kbiti*, d.w.z. Schorpioenvis. Uit deze zin blijkt dat in dit verhaal de herkomst van Nai Besi uit het oosten buiten beschouwing blijft.

Ofschoon in 1773 een deel van de onderdanen van Nai Besi reeds was overgestoken naar Semau (zie Middelkoop 1968, p. 97), was nog een belangrijk deel achtergebleven dat met dit offer van een maagd aan een krokodil vertrouwd was.

Het is bekend dat Nai Besi uit het oosten kwam, en wel van het eiland Besi (Middelkoop 1952, p. 220/221). Van dit eiland is de ligging nog niet geïdentificeerd. Het is aannemelijk dat hij op zijn tocht uit het oosten naar het Kupangse in het westen, enige tijd verbleef op de top van de berg Tunbesi, d.w.z. de bergtop Besi, die op grond daarvan de naam Tunbesi kreeg. Het is een algemeen verschijnsel in de Timo-

rese traditie dat plaatsnamen op die manier tot stand kwamen.⁵

Van Tunbesi is Nai Besi doorgetrokken naar Kupang. In *Trektochten* (Middelkoop 1958, p. 220/221) wordt verteld hoe Nai Besi macht verkreeg in het Kupangse door middel van een periodiek aanheffen van strijdleuzen. Het lijkt echter zeer waarschijnlijk dat wat door Nai Kofan en Nai Tabun werd opgevat als een koppensnellersroep (*sakana nakaf*), in feite de klanken waren van de *klaiba* ceremonie. In het voornoemde citaat maakt Van Hogendorp gewag van het *klaiba* feest bij de ambtsaanvaarding van de koning van Kupang, *welke koning Nai Besi moet zijn geweest*, hetgeen Van Hogendorp er niet bij vermeldt. In het Franse verslag wordt dit *klaiba* aangeduid met de term *koiba* in de volgende zin: „Ils s'assemblent en grand nombre dans un endroit consacré pour cette cérémonie et qu'ils nomment *koyba*, sur le bord de la mer.” Met het oog daarop is het noodzakelijk eerst de termen *klaiba* en *koiba* aan een nadere beschouwing te onderwerpen.

Klaiba bestaat uit de verkorte vorm van *kalai*, in trossen hangen van vruchten, en *ba*, het luide uitroepen van geëmotioneerde kreten. Het heeft in dit verband betrekking op het aaneenrijgen van treurzangregels zodat ze als trossen aan elkaar hangen, besloten met het welbekende *ba*, het uitstoten van luide geëmotioneerde kreten. De term *koiba* bestaat uit *koi*, een uitroep van een in nood verkerend mens, b.v. *Koi, usi, mumnau ho ate kau*, „och, heer, ontferm U over mij, uw slaaf”, en *ba*.

Daarnaast komt ook voor de vorm *koibako* bestaande uit *koi* en *bako*. Het woord *bako* is mij bekend van het *bonet bauk sala* (*bauk* = *bako*), dat ik éénmaal als toeschouwer meemaakte (Middelkoop 1929, p. 59). De twee cirkel-segmenten van de kring der rei-dansers en zangers liepen met een drieslag voetstamp op elkaar in, nadat een slot reizangregel in koor was herhaald die besloten werd met het *naba*, d.w.z. zij stootten luide kreten uit.

Dit *bonet bauk sala* had in de oude traditie een plaats in de voorbereiding tot een sneltocht, zoals vermeld in *Headhunting* (Middelkoop 1963, p. 17):

„A certain man, named Mantolas, was a great head-hunter at Eno Nites (Manufui) in a warfare with the people of Anas. He

⁵ De naam van de hoofdstad op Timor Kupang dankt zijn ontstaan aan de groepsnaam van Nai Kofa naast Nai Kope(an) (vgl. Middelkoop 1952, p. 181) en Penfui aan de groepsnaam van Manubait, die in de oude verhaalsof Pen(e)fui genoemd wordt (Middelkoop 1958, p. 528/529). Verder is ook de naam *Baumata* een samentrekking van de namen Bi Baun en Nai Mat (vgl. Middelkoop 1952, p. 493/494).

committed adultery but denied it. Once he took part in the chorus dance, the so-called *bonet bank sala*, as a preparation to go out headhunting. Relatives of the woman with whom he had committed adultery approached the wide circle of chorus dancers stealthily. It was utterly impossible to ascertain who was who, the more so because it was entirely dark. They fired at random, but only one bullet hit the mark. It pierced the umbilicus of Mantolas, who was struck dead on the spot."

Als synoniem bij *koiba* komt ook voor *koineno*, waarin aangeduid wordt dat dit een aanroepen van de hemel door de mens in nood is.

Eerder in dit artikel, op bladz. 436, wees ik erop dat de krokodil geclassificeerd wordt als behorende bij de hemel en vandaar dat ook dit *koineno* past in het raam van het ceremonieel waarbij een maagd aan een krokodil geofferd wordt.

In het werk van Salomon Müller (Müller 1857, p. 246) wordt van dit *koineno* het volgende gezegd: „*Koineno* is een feestlied dat voornamelijk bij bruiloften en wanneer de ene familie de andere familie geschenken brengt, gehoord wordt."

In de tijd dat Müller zijn gegevens op Timor verzamelde was het uithuwelijken van een maagd, een Besi-prinses, aan de krokodil, in onbruik geraakt door het ingrijpen van de Oostindische Compagnie, de machthebbers in Kupang, zoals o.a. blijkt uit het slot van het verslag van de Franse ingenieur. Ten tijde van Müllers onderzoek had het Nederlands-Indisch Gouvernement de macht van de Compagnie overgenomen en was Hazaart Resident te Kupang. Müller kon niet weten dat de term „bruiloften" in eerste instantie terug ging op het huwelijk van een prinses met een krokodil.

Voorts ligt het voor de hand dat de geschenkenuitwisseling waarvan hij melding maakt, verband houdt met het leeghalen van de *hala roki*, waarbij de deelnemers aan een rouw-ritueel zich meester maken van al de geschenken opgehangen aan de *roki* als symbool van de levensboom (vgl. Middelkoop 1949, p. 48). Müller kon daarvan geen vermoeden hebben en zijn zegslieden waren vanzelfsprekend geneigd om het gehele verboden complex van het offer van een maagd aan een krokodil te verzwijgen.

Op dit *loki-* (*roki* in het Amarasisch) motief komen wij nog terug als wij in een volgend artikel de Obet-Koibaka tekst bespreken.

P. MIDDELKOOP

Appendix

LASI PAH NA RASI NOK PAH LOTE IN UN.

Nak ne unu pah Lote ma pah Timol pah mese on antapsok. Oket ik-foti nem nale'un pah. On ik-foti anfot-foti nale'un pah i te. Es Nai Lis Lahuru, es neon muni anteket nak Sus Latun ma Nai La'at sin napau nis ika nane, es anteket nak Ikan Foti. Nak on ik-foti anfoti, on anfoit nale'un pah. Es ika nabol afu lafu-lafu, es pah nabola ma ankefa ma natpanin bi pah Lote. Ankefa te kefa neki togwan on afu in tuan, Nai Ba Finit. Es nakanab kuan nane Knaus; kuan nane es Talba' anpoi Burane nem annau Oe Paha. Es kefa anfoa nane Nai Ba Finit nok in to, in puah, in noah, nau ansen noka bi pah Lote. Nak neun te, nail pah, naila bifel nahoni, sin kan tusi nahin ma sin nape'anha nok besi, hen hos li'ana. Es to kan saef. Makeunat Nai Ba Finit in nuntea; in noka fe nau, nait ai, in nuntea, in sanmak, noka he napea bife maapu he hos li'ana. Es bife Ba Finit nane nak: „Kais mimate. Namaut au sae oet hau fo'o nok fenu am noah, he au sai ite, he tuis ite." Onnane bife Ba Finit le ian in sai bifel aapu, skek nak li'ana anpoi. Es nakanab nak: „Ho muhin am nes kai, hom djail Uis ko'u, on Usi naek."

Nak ne: Ba Finit nem ante, pah ansenon nasuf am napaè; oket bian antoko ansu' kanan Belu Ba' (Bilba).

Knaus nakain biana, fun bian nabala, anpau kanan, es anteket nak Nai Til-uf, fani in bail tuaf namneo.

Afi ik-foti anfoti pah, bian ante Loti; amaika anbi bale Knaus, on in namsa'i; in namsa'i mes bol ik-foti on in aba'an na'a nabalalah, es nanau te bale namle'u anten, ankef anten. Es usif in kanan Til-uf le ian, sin lem anbi oele nanan. Bian naboni neo besimnasi klul nima. Le kuan nane nakain. (naoi) al bifel ma atoni mese nok in fetof. Atoni kanan Besi, in sufa kauf anteket nak: Ika kbiti.

Oel nahenu, anmemu nane son kanaf Memu. Es nakanab oel nai, le anpe'e ma anpoi nane, nakanbe Oe Nopu. Nasaè ma antam sonaf he naneku sonaf ma ale ume-ume, kanan Oe Mele (Oe Mere). Es kanan Til-ufas, on sin monik:

Meldje am Nop-Baun;
Teun Rane am Bu Rane;
Neokn-am Haumene;
Timo - Tua Mese;

Bundje am Lua O'of;
Meldje am Nop-Baun.

Meldje am Nop-Baun in kanan unu, fe oel kan saè, in kanan Bona am Tarba', matopu Ba' Finit nok Ba'a.

Bife mese, atoni mese, fetu-mone, sin nuasin mese anmonin, sin nuasin namtau ansaè sin noah, nak oele ansaèlah. Sin nuasin neku noah fuan nok in none in usan. Onnane te nauf ankaèlah, nak: „Fetof e, of hit tatfeken. Of kanaf ia on lumne.” Onnai te fetof nak: „Tebes, nau honi.” Onnane te nauf natenab anteni. Ankiso nit fetof antau kili ai so'it, nak: „Feto, fe kau ho so'it, he au a' unogwe (ni au kunog kite). Onnane te na in simo in fetof so'it; oke te in a'a neo so'it, nak:

„So't kil keo,
ai neno ian kanaf ian he luman,
he hai mate oke,
nati au okal ko neo oele nanan,
nati mumtenaha, mumnekuha,
ma kanaf ian he natu'gon nabalalah.
So'il kil keo, kekeo ampoi meto.”

Onnan maä' ma-nokal so'it nane neo oel. Es so'it nane nakekeo ma-npoi meto. Onnane te sin nuasin, nau-feto, ansanu na'ko noahen ma sin anteli oe te ka mnanu fa. Es sin nuasin anpoi meto, masna'o mafanik. Es a onnai Til-uf he on nanon mahoni li'an maikuke, nem anonen ma-nteka:

„Fetonai sna'o, Liuknai sna'o (Liuknai = Nai Mnuke);
kais amek to-tafa, sufa - ka'uf.”

Es a nanau bife am atoni masna'on, es sin nahoni an-mone ha; mone naèk kanan Nai Bano, atutine, kanan Nai Rotes, oket es Nai Sanun. Es kanan Nai Esu. Mes sin ka nit fa he nah ninu, mnahat mamu'it; es sin kaèn sin ainaf sin amaf, feotnai sna'o, liuknai sna'o, nak: „Ama, Aina; hai meno, mimnah.”

Onnat amaf nak a: „Him lol mis kau, he na mipeni mnahat. Him pela au nakak bi le bale hi mimaet kau ma-amkub kau. Of au pela ki sa sa anbi nane. Hi mit sa sa te anbi au nakak in balan, ho meki amsaè bi Fatu bale maika.”

Onnanet li'ana natuin in hanan. Fai nim te sin neun taile, sin nit sene mese.

Es sin namnau sin amaf in hanan, sin neki sene nane neo Fatu maika ma sin lekun. Sin lekun han es te: „Fe kai pena”; on antek

mnahat anbi lele maakatuin. On hanan neunso'op te, le mnahat masaf, le sin anteke t anpoi. Es nakanab fatu nane, nananib in kanan, kan tek anten neo Fatu maika, antek nak: Fatu sene. Es le sufa ka'uf, talan fe kan tam fa slali, nahel-helan fuat nan; talas matani, on nuni matani, kan kenaf Nai Besi; sin anmate, ankaèn ma ansube ma oken nalasi.

Afi Alex he nasik, hen tau loet, au uto'. Tilan nanuni ika kbiti, anbi onen toti mnahat nok ma mu'it nok. Helo amsa anbi Nifu nane anfuagwe Nai Besi anbine.

Oket nak Nai Foni on nem a te, on atoni atokos, es Nai Ba'as. On Nai Ba'as antok nane, Nai Foni nabianon nokan, Nai Foni anmoe lais kake nok Nai Soko Nesi in an-feto. An-feto namtau natolo anah anbi kuf taif. Nai Ome nen li'ana ankaè, in ka nahin anteni fa ma nak: Usi Moen mese, ai Moen Nai Neno; Nai Mnuke naèk, antek at nak Koro sa? Antoti Nai Ba'as in meo Soko Nesi, Noni Kunus, Tale Subu, Sanu Natu, Noni Sutai Mäsu, he nape'e pah Nai Lasi. Es a nem anli'u le atokos paha atnahan. Es Nai Bua Leni antoko anbi bale Taè Nifu, in kot es Taè Nifu.

Es Soko Nesi napoe nita Nai Bua leni in koat eno. Es naton Nai Ome paidja Naba nak lalan es ai. Es sin saè nakfili nok non piuf ma sin antam nape' Bua Leni in koat. Es Bua Leni nain nasaitan in koat, nau nakolo anbi Teup Bua Lenu (Tofa). Mes Nai Ome nok Nai Soko Nesi sin li'un nakeo Bua Leni bi bale Teup, es Bua Leni napau in inuh, in sala-sala; oket nain anteni nem namaika anbi Neke mo hitu (Ununu Nai Lasi, muni i antam Kopan). Oni nem anlau sin, bian anfani on bale Taè Nifu, ma bian nabala esa bale Banbiu. Es nabaina kanan Natu Taèk anfani Bua Leni.

Tua Le'u; Nai Foni, meo usif, Nai Lasi, meo usif, Helo anhel sin nakin, on sin niun neo lais supat, neo faut nakat, hau nakat, on sin a' supat nahan nak a:

Nunuh Teunlane am Bualain, Bone am Talba';
Neke am Haumen, Timo Tua mese.

In (i.e. Helo) nafua ma kolo Kopn-am Olain, Sub am Faut fetu, Lilo am Bauknase, Babau am Pan Muti, sin nain ma anlak nakat iane, tanhai ankoño nak: „Kais atpeo”, ai nak: „Kais tami”, kahat of lais supat ia natoti (on namaet kit).

(Bua Leni afi in uisn-am in tuan Nai Natu Taèk, mes Nai Natu Taèk in kan sutai Nai Ome paidjal naba nok Nai Soko Nesi.)

Informant: MARCUS AMTIRAN

Oe Nisu, 12 april 1941

Vertaling

DE OORSPRONG VAN HET LAND AMARASI EN HET LAND ROTE.

Men zegt dat in de oude tijd Timor en Rote één geheel vormden, zodat ze tegen elkaar aanlagen. Toen kwam er een dans-vis, hij maakte het land kapot. Zo gebeurde het dat de vis heen en weer danste en dit land kapot maakte. Daarom staken Lis Lahuru, heden noemt men hem Sus Latun, en Nai La'at die vis dood. Daarom zegt men Ikan foti. Men vertelt dat die vis danste, hij danste zo dat hij het land kapot maakte. Zo kwam het dan dat die vis steeds meer gaten maakte in de grond, zodat het land gapingen kreeg en spleten en wegschoof naar het land Rote. Toen die kloof ontstond, nam de aardverschuiving het volk mee, nl. de heer van de grond, Nai Ba Finit. Men noemde dat dorp dan ook Knaus; dat dorp is Talba', het reikt tot Burane en loopt tot Oe Paha. De aardverschuiving nam dan Nai Ba Finit met zijn volk mee, zijn pinangbomen, zijn klapperbomen zetten zich mee vast in het eiland Rote. Men vertelt toen zij aangekomen waren, letten zij op, zij namen waar dat men de vrouwen, wanneer zij moesten baren, zij die niet wisten te bewrijven, maar open sneden met een mes om het kind eruit te trekken. Dus nam het volk niet toe.

Wat een geluk was het dat Nai Ba Finit gekomen was; hij ging met zijn vrouw om vuur te halen; toen hij aankwam verwonderde hij zich, men zei dat men een zwangere vrouw ging opensnijden om het kind er uit te halen. Dus zei de vrouw van Ba Finit: „Maak haar niet dood. Komaan, ik zal in de Moringa oleifera klimmen en die samen met *kemiri* en klapper halen, opdat ik eens trachte haar te strelen, haar trachte te bewrijven.” Daarop bewreef de vrouw van Ba Finit de zwangere vrouw, plotseling kwam het kind eruit. Daarom zei men van haar: „Gij weet meer dan wij, zij wordt grote Vorst.”

Men vertelt: Toen Ba Finit was aangekomen, bracht het volk nageslacht voort; sommigen vestigden zich en namen de naam Belu ba (Bilba) aan. Knaus weerhield de anderen, immers sommigen bleven achter, zij waakten over hun naam, dus noemt men hen de Grote Tilan, de echte heer van de grond.

Toen de dans-vis het land bestampte, kwam een deel bij Rote; zij die achterbleven in de plaats van Knaus, zij zetten zich schrap; zij zetten zich schrap, maar de wortels van de gaten van de dans-vis bleven vat op hen hebben, dus langzamerhand ging de plaats weer kapot, kreeg

weer spleten. Dus verdronken zij, die Tilan de Grote heetten, in het water. Sommigen bleven hangen aan de vijfvingerige krokodil. Dat dorp liet maar één vrouw en één man over, hem met zijn zuster. De naam van de man was Besi, zijn nageslacht noemde hem: *Ika kbiti*.

Toen het volle vloed was, bedekte die het paleis Memu geheten. Zo noemde men dat water dat doorbrak en te voorschijn kwam, men noemde het Bron-Gat. Het water steeg en drong het paleis binnen om het paleis en alle huizen te doen verdwijnen, de naam ervan is Oe Mele (Oe Mere). Vandaar dat het levensgebied van Tilan de Grote is:

Meldje en Nop Baun;
Teun Rane en Bu Rané;
Neokn-an Haumene;
Timo en Tua Mese;
Bondje en Lua O'of;
Meldje en Nop-Baun.

De vroegere naam van Meldje en Nop-Baun, vóór het water steeg, was Bone en Tarba', verbonden met Ba' Finit en Ba'a.

Eén vrouw, één man, zuster-echtgenoot, zij beiden leefden alleen, zij, zij beiden, vreesden, zij klommen in een klapperboom, het water steeg. Zij beiden aten de vrucht en de kern van de bladeren van de klapperboom. Toen begon de broer te schreien en zei: „O zuster, wij zullen uitsterven. Deze naam zal als het ware leeg zijn.” Toen zei de zuster: „Heus waar, eigen broeder.” Daarop dacht de broer weer na. Hij zag dat zijn zuster een kam of haarpen in haar haar had en zei: „Zuster, geef mij je haarpen, opdat ik er een spreuk over uitspreke (ik probeer het lot ermee te werpen). Daarop nam hij de haarpen van zijn zuster aan; hij besprak die en zei:

„Haarpen van voorspoedig gaan,
al zou heden deze naam ledig zijn,
wij allen zouden sterven,
laat mij U werpen in het water,
dat gij er blijft en verdwijnt,
en dat deze naam zich blijve voortzetten.
Haarpen, kam van voorspoedig gaan, ga snel,
komt te voorschijn aan land.”

Zo sprak hij dan en wierp de haarpen in het water. Dus ging de haarpen snel en kwam aan land te voorschijn. Daarop gingen zij beiden,

broer en zuster, uit de klapperboom naar beneden, zij traden door het water, het was niet diep. Zij kwamen aan land en bedreven herhaaldelijk bloedschande. Zo komt het dat, wanneer een Tilan de Grote een pas geboren baby in zijn familie-magie wil opnemen, hij komt bidden en zegt:

„Prinses der bloedschande, Prins der bloedschande;
doe niet ophouden Uw volk, Uw onderdanen, Uw bloemen,
Uw bloesems.”

Zo pleegden dan de vrouw en de man gaandeweg bloedschande, zodat zij vier zonen baarde; de oudste heette Nai Bano, die op hem volgde heette Nai Rotes, en dan kwam Nai Sanun. Eén heette Nai Esu. Maar zij vonden niets te eten en te drinken, er was gebrek aan eten; daarom richtten zij zich schreiende tot hun moeder, prinses der bloedschande, hun vader, prins der bloedschande en zeiden: „Vader, moeder, wij hebben dorst, wij hebben honger.”

Daarop zei de vader: „Slacht mij, opdat gij eten krijgt. Leg mijn hoofd neer op de plaats waar gij mij doodt, en bedek mij. Zeker zal ik daar een en ander voor jullie neerleggen. Wat jullie ook ziet op de plaats waar mijn hoofd ligt, moet jullie naar boven brengen op de Rots der verblijfplaats.”

Zo voerden de kinderen die opdracht uit. Toen de vijfde nacht aanbrak gingen zij kijken en zagen een gong.

Zij herinnerden zich de opdracht van hun vader en brachten de gong naar de Rots der verblijfplaats en sloegen (erop). Toen zij één keer geslagen hadden (zeiden ze): „Geef ons maïs”; op die manier noemden zij achtereenvolgens al het voedsel op de akker. Toen zij hun opdracht volbracht hadden, was al het voedsel dat zij genoemd hadden te voorschijn gekomen. Daarom noemden zij die rots — zij wijzigden de naam — niet langer de Rots der verblijfplaats, maar Gong-rots. Dus hield het nageslacht dat geen christen werd, streng vast aan dat offeren; streng verbod, als een sterke *pemali* (was het); men schiet niet: *Nai Besi*; wanneer zij sterven, weeklagen zij (i.e. de Tilans) en begraven ze en houden dan een dodenritueel.

Laatst wilde Alex (Koro) roof plegen, hij wilde aas uitzetten (n.l. om een krokodil te vangen), toen werd ik boos. De Tilans houden de Schorpioenvis (i.e. krokodil) voor *pemali*, in het gebed vragen zij (hem) om eten en vee. Ook de Helo's offeren aan de krokodil in dat meer. Toen Nai Foni aankwam, waren zij die er woonden de Nai Ba'as. Dus Nai Ba'as woonde er, Nai Foni vermaagschapte zich met hem. Nai Foni beging overspel met Nai Seko's dochter.

De dochter was bevreesd en zij verborg het kind in repen van gesplitst gebanga-palmblad. Nai Ome (i.e. Nai Foni) hoorde het kind huilen, hij hield zich van den domme en zei: Een vorst, één Man, of, de Man Nai Neno; toen de Prins groot was noemde men hem en zei: Koro sa? Zij vroegen Nai Ba'as zijn krijgers, Soko Nesi, Noni Kunus, Tale Subu, Sanu Natu, Noni Sutai Masu, om het land van Nai Rasi in te nemen. Dus kwamen zij de bewoners in het centrum van het land verjagen. Zo kwam het dat Nai Bua Leni zich vestigde in de plaats Taè Nifu, zijn benteng is Taè Nifu.

Soko Nesi probeerde de toegang tot de benteng van Bua Leni te besluisen. Hij berichtte Nai Ome, de Onkruid-Wieder en liet hem de weg zien. Zij klommen langs de luchtwortels naar boven en drongen binnen, en bezetten de benteng van Bua Leni.

Bua Leni vluchtte, hij verliet zijn benteng en verborg zich in Teup Bua Lenu (Tofa). Maar Nai Ome en Nai Soko Nesi jaagden Bua Leni in het dorp Teup snel achterna, maar Bua Leni stampte zijn bloedkoralen en andere kralen allemaal fijn; daarop vluchtte hij opnieuw en verbleef te *Neke mo hitu*. (In de oude tijd hoorde dat gebied bij Amarasi; tegenwoordig is het in het Kupangse opgenomen.)

Zij werden door de bijen gestoken en sommigen keerden terug naar de plaats Taè Nifu en sommigen bleven in de plaats Banbiu. Eén veranderde zijn naam, Natu Taèk, in Bua Leni.

De Huiveringwekkende Lontar (*Tua L'eu*); de Helo's stelden voor hen, Nai Foni, de krijgervorst, Nai Lasi, de krijgervorst, de grens vast, zij dronken de rituele dronk van het zweren van de eed en de inhoud van de eed die zij zwoeren was als volgt:

„De waringin van Teunlane en Bualain, Bone en Talba';
Neke en Haumen, Timo - Tua mese (Tua mese = De ene lontar).”

Hij (nl. een collectief “hij” aanduidende de gehele Helo-groep) offeren, en de vogels (i.e. het volk) van Kupang en Olain, Sub en Fatu fetu, Lilo en Bauknase, Babau en Pan-muti, zij lopen af en aan en overschrijden die grens, zij lopen er over heen, zij zeggen: „Laten wij de traditie niet ophalen”, of „Laten wij het niet uitzoeken”, als wij ons daaraan niet houden, dan zal zeker deze eed die wij gezworen hebben (i.e. vloek) ons opeisen (d.w.z. ons doden).

(Vroeger was Nai Natu Taèk vorst en heer van Bua Leni, maar Natu Taèk kon (het geweld van) Nai Ome, de Onkruid-Wieder, met Nai Soko Nesi niet verdragen.)

Informant: MARCUS AMTIRAN

Oe Nisu, 12 april 1941

AANGEHAALDE WERKEN

Brouwer, H. A.

- 1940 Geological expedition of the University of Amsterdam to the Lesser Sunda Islands in 1937. Amsterdam, in 3 dln.

Middelkoop, P.

- 1929 *Bonet*, TZW, Dl. 73, afl. 1.
 1939 Amarasische teksten, VBG, Dl. 74.
 1949 Een Studie van het Timoreesche Doodenritueel, VBG, Dl. 76, A. C. Nix & Co. Bandung.
 1952 *Trektochten van Timorese Groepen*, TBG, Dl. 85, stuk 3 & 4, p. 433.
 1958 *Baumata*, Madjalah untuk Ilmu Bahasa, Ilmu Bumi, dan Ilmu Kebudayaan, Dl. 86.
 1960 Curse, Retribution, Enmity as data in natural religion, especially in Timor, confronted with the Scripture, Jacob van Campen, Amsterdam, diss.
 1963 Headhunting in Timor and its historical implications, Oceania Linguistic Monograph, no. 8. 3 Vol., Sydney.
 1968 *Migrations of Timorese Groups and the Question of the Kase Metan, or Overseas Black Foreigners*, Int. Archives of Ethnography, Vol. LI.

Müller, S.

- 1857 Reizen en Onderzoekingen in de Ind. Archipel, Dl. II, Amsterdam, Frederik Muller.

Schulte Nordholt, H. G.

- 1966 Het politieke systeem van de *Atoni* van Timor. Offsetdruk Van Manen & Co., Driebergen. Diss.